

Г.М. Тарасюк, д.е.н., проф.
В.С. Дударчик, магістр

Житомирський державний технологічний університет

Теоретичні засади екологічного менеджменту як засобу управління природоохоронною діяльністю

У роботі розглянуто сутність поняття екологічного менеджменту. Визначено його мету, принципи та функції. Доведено важливість його впровадження на підприємствах. Визначено, що екологічний менеджмент на рівні підприємства є стратегічно важливим, бо націлений на реалізацію сталого розвитку, який на даний час можливий тільки при застосуванні нових практик ведення бізнесу, зокрема, об'єднання всіх економічних суб'єктів – виробника, постачальників, споживачів, суспільства та інших зацікавлених сторін. Проведено розмежування понять екологічного управління та екологічного менеджменту на основі їх відмінності, складено порівняльну характеристику даних понять. Проаналізовано міжнародне та українське регулювання екологічного менеджменту.

Ключові слова: екологічний менеджмент; екологічне управління; забруднення навколишнього середовища; функції екологічного менеджменту; природоохоронна діяльність.

Актуальність теми. Україна в останні роки переживає не тільки економічну кризу, а й екологічну кризу, причиною якої є вплив промисловості на довкілля. Забруднення навколишнього середовища відбувається через низьку ефективність виробничих процесів, що спричиняють викиди, нерациональне використання ресурсів тощо. До того ж неправильна організація управління підприємством щодо безпечності його діяльності відносно навколишнього середовища також приводить до погіршення екологічної ситуації. Тобто, створення і запровадження ефективної системи екологічного менеджменту на підприємствах є вкрай необхідним й актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, на які спирається автор. Багато зарубіжних та вітчизняних науковців присвятили свої праці проблемам природоохоронної діяльності, а саме: Л. Якобсон, Г. Леджервуд, Є. Стріт, Р.В. Єфремова, Н.В. Пахомова, В.Г. Ігнатов, О.Л. Кашенко, О.О. Погрібний, О.С. Білик, О.А. Веклич, Л.Г. Мельник, Г.О. Білявський, В.Я. Шевчук, А.В. Кокін, Л.К. Жубанова та інші. Проблеми екологічного менеджменту досліджували такі науковці, як: І.І. Дуднікова, Т.О. Кірсанова, Л.Ф. Кожушко, Г.І. Купалова, П.М. Скрипчук, Л.І. Федулова та інші. В їхніх дослідженнях висвітлюються питання створення ефективної системи екологічного менеджменту, проведення екологічного аудиту та державної екологічної політики, впровадження принципів «зеленого» бізнесу, правового регулювання екологічного менеджменту.

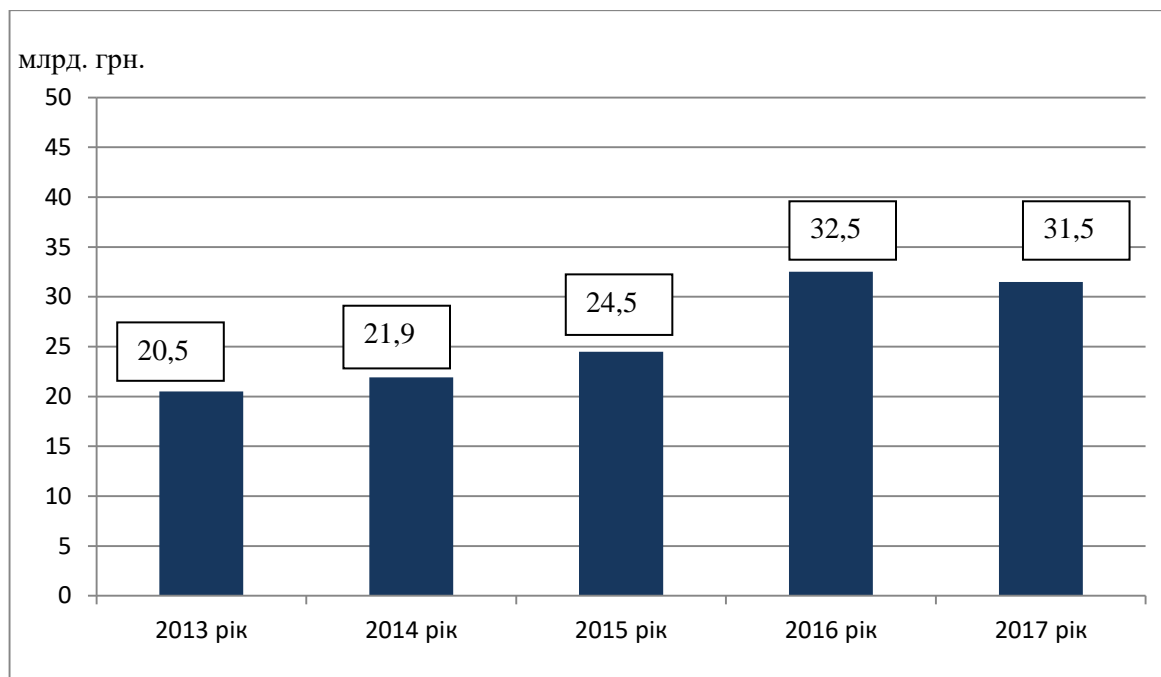
Метою статті є аналіз теоретичних засад екологічного менеджменту та визначення його відмінності від екологічного управління, доведення необхідності його впровадження на підприємствах.

Викладення основного матеріалу. В сучасних умовах діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання екологічний менеджмент покликаний давати конкретні рекомендації щодо ефективного та раціонального використання природних ресурсів.

На сьогоднішній день більшість українських підприємств використовують таку систему управління як екологізований менеджмент, тобто правління об'єктом економіки шляхом пристосування вже існуючої виробничої інфраструктури до вимог національних та міжнародних нормативно-правових актів у сфері ресурсозбереження і раціонального природокористування [7, с. 62]. Використання такої практики є не правильним, оскільки не в цьому суть екологічного менеджменту, не потрібно пристосовуватися до певних правил, просто потрібно ефективно управляти своїм підприємством і не завдавати шкоди довкіллю.

Слід зауважити, що витрати українських підприємств на природоохоронну діяльність є недостатніми, що спричинено низькою економічною зацікавленістю у здійсненні заходів щодо природоохоронної діяльності.

З 2013 по 2016 рік прослідковується тенденція до збільшення витрат на природоохоронну діяльність, а в 2017 році показник зменшився. Також помітно, що витрати не є досить великими це може бути пов'язано з важкою економічною ситуацією, адже процес сертифікації відповідно до стандартів ISO 14000, проведення екологічного аудиту є дуже дорогим, а значна кількість підприємств мають скрутне фінансове положення в умовах скорочення бюджетного фінансування, що виділяється на охорону навколишнього середовища.

Джерело: *розраховано за даними Державної служби статистики України [4]

Рис. 1. Динаміка витрат на природоохоронну діяльність підприємств в Україні

Тому питання вивчення екологічного менеджменту є актуальним для України. На даний час існує багато трактувань поняття «екологічний менеджмент». Наприклад, В.Ф. Семнюк та О.Л. Михайлюк стверджують, що екологічний менеджмент – це ініціативна і результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямованих на досягнення їхніх власних екологічних завдань, програм та проектів, розроблених на основі принципів екологічної ефективності [6, с. 168].

Цікаву точку зору пропонує О.А. Потай, яка визначає екологічний менеджмент як комплекс заходів, що включають управління ресурсами, виробничими процесами та продукцією, спрямованих на зменшення негативних впливів виробничої діяльності на навколишнє середовище і підвищення екологічної та економічної ефективності функціонування підприємства [6, с. 229].

На думку В.О. Лук'янихіна, екологічний менеджмент – це сукупність принципів, методів, форм, прийомів, засобів управління виробництвом та виробничим персоналом підприємства з метою досягнення високої еколого-економічної ефективності виробництва [6, с. 169]. На нашу думку, з цією точкою зору можна не погодитися, оскільки за своїм змістом це визначення є не сутністю, а системи екологічного менеджменту, де кожна зі складових забезпечує ефективну реалізацію екологічної політики підприємства. Таким чином, екологічний менеджмент доцільно розглядати як тип управління, за допомогою якого здійснюється управління тими видами діяльності, які завдають або потенційно можуть завдати шкоди довкіллю.

Головною метою екологічного менеджменту є охорона природних ресурсів, обмеження викидів шкідливих речовин в атмосферу та водне середовище, забезпечення нормального стану здоров'я працівників, споживачів та мешканців тієї місцевості, де працює підприємство.

Основними принципами екологічного менеджменту є: опора на економічне мотивування; своєчасність вирішення проблем; відповідальність за екологічні наслідки, що виникають у результаті прийняття управлінських рішень будь-якого рівня; пріоритетність вирішення екологічних проблем [5].

Сьогодні екологічний менеджмент має своє нормативно-правове забезпечення як на міжнародному, так і національному рівнях. Підтвердження цього слугують ряд прийнятих актів, законів, але особливе значення для регулювання екологічного менеджменту відіграють стандарти серії ISO 14000, які в першу чергу є основним орієнтиром для держав під час затвердження національних стандартів. Основна мета цих стандартів підтримання заходів з охорони навколишнього середовища, попередження його забруднення зі збереження балансу соціально-економічних потреб.

Наприклад, міжнародний стандарт ISO 14001:2004, базується на методології «Плануй – Дій – Аналізуй – Покращуй», суть якої полягає в тому, що екологічний менеджмент розглядається як частина загальної системи менеджменту підприємства, яка використовується для розроблення і реалізації його екологічної політики та управління екологічними аспектами (елементами діяльності підприємства, його продукцією чи послугами, які можуть взаємодіяти з навколишнім середовищем). Тобто, даний стандарт показує, що основними елементами екологічного менеджменту є планування, розробка екологічної

політики, її втілення і функціонування, також перевірка отриманих результатів, аналіз та подальше удосконалення.

Одним з нових положень, запропонованих серією ISO 14000 є норми про екодизайн, в основі якого – врахування екологічних чинників у створенні та розвитку певного об'єкту з метою зменшення негативного впливу на навколишнє середовище [1].

В зарубіжній літературі часто зустрічається визначення «екологічні менеджери». Екологічні менеджери - це різноманітна група людей, включаючи науковців, політиків, працівників громадських організацій, державних службовців та широкого кола осіб або груп, які приймають рішення щодо використання природних ресурсів (наприклад, рибалки, фермери та скотарники). Дійсно, екологічний менеджер охоплює всіх людей певною мірою, оскільки вся діяльність людини в кінцевому підсумку має вплив на довкілля, оскільки люди безпосередньо беруть участь у використанні ресурсів [2]. Але, на жаль такої посади немає на підприємствах, особливо тих, які мають величезні викиди у довкілля.

Окрім міжнародного регулювання діяльності підприємств з екологічного менеджменту є засади внутрішньодержавного рівня, які закріплені в законах України. Слід зазначити, що в законодавстві України не вживається термін «екологічний менеджмент» замість нього досить часто зустрічається поняття «екологічне управління». Проте ці поняття не є тотожними і однаковими. Порівняльна характеристика понять екологічного менеджменту та екологічного управління наочно представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика понять «екологічного менеджменту» та «екологічного управління»

Ознака	Екологічний менеджмент	Екологічне управління
Визначення	Результативна діяльність економічних суб'єктів, спрямована на досягнення їхніх власних екологічних цілей, програм та проектів, створених на основі принципів екологічної ефективності.	Діяльність державних органів і економічних суб'єктів, спрямована на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію відповідних цілей, проектів і програм.
Мета	Зниження екологічного ефекту, тобто мінімізація негативних впливів підприємства на навколишнє середовище.	
Предмет	Природоохоронні та ресурсозберігаючі напрямки діяльності підприємства	
Інструменти екологічної політики	Економічні	Переважно адміністративно-командні та економічні.
Мотиви здійснення	Свідомо добровільна діяльність	Обов'язкова діяльність
Рівні реалізації	Здійснюються самими суб'єктами господарювання на основі державного регулювання	Здійснюється органами державного управління та суб'єктами господарювання на регіональному і національному рівні.

Джерело: *[3]

Можна зробити висновок, що для екологічного менеджменту є характерним поглиблення, розширення ряду функцій і відповідної діяльності, що у традиційному екологічному управлінні є досить поверхневим і формальним, наприклад, обґрунтування екологічної політики, організації зовнішньої екологічної діяльності тощо.

Екологічний менеджмент на рівні підприємства є стратегічно важливим, бо націлений на реалізацію сталого розвитку, який на даний час можливий тільки при застосуванні нових практик ведення бізнесу, наприклад, об'єднання всіх економічних суб'єктів – виробника, постачальників, споживачів, суспільства та інших зацікавлених сторін, а потім – тісно співпрацювати та забезпечувати успіхи в конкурентній боротьбі та формувати позитивний імідж підприємства. Екологічний менеджмент допомагає підприємствам впроваджувати системи, які допомагають зменшити негативний вплив на довкілля та підвищити ефективність на підприємстві. На основі цього, вважається, що екологічний менеджмент дає ряд переваг для підприємств, що застосовують його у своїй діяльності. А саме при застосуванні принципів екологічного менеджменту на підприємстві можна мінімізувати вплив на навколишнє середовище, і як наслідок - знизити витрати, покращити корпоративний імідж, продуктивність та прибутки; підвищити розуміння працівників значущості екологічних проблем та їх масштабів.

Висновок. Отже, основною перевагою екологічного менеджменту в порівнянні з формальним традиційним екологічним управлінням є те, що ефективний екологічний менеджмент є підґрунтям довіри

підприємству у відносинах з усіма контрагентами, а особливо з клієнтами, споживачами конкурентами. Якщо підприємство застосовує екологічний менеджмент, то він підвищує свій імідж та конкурентні позиції, що є дуже важливим для досягнення такої мети як отримання прибутку та соціального ефекту. Вивчення досвіду розвинених країн, які мають значні досягнення у сфері екологічного менеджменту, є необхідною передумовою для реформування та розвитку ефективної системи екологічного менеджменту на українських підприємствах. Тому, на часі важливою є необхідність вдосконалення державної політики в сфері екологічного менеджменту, розробки системи державної підтримки та стимулювання екологічного підприємництва.

Список використаної літератури:

1. ISO 14000 Система екологічного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://online.budstandart.com/ua>.
2. What is environmental management? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.soas.ac.uk>.
3. Визначення екологічного менеджменту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://manyava.ucoz.ua/publ/ekologichnij_menedzhment.
4. Головне управління статистики в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dneprstat.gov.ua>.
5. Екологічний менеджмент як нова парадигма муніципального управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/2/03.pdf>.
6. Екологічний менеджмент/ за ред. В.А. Гайченка // Зб. наук. пр. – К. : МАУП, 2006. – С. 168–229.
7. Кучкова Н.В. Екологічний менеджмент у стратегії сталого розвитку України: теоретичний аспект / Н.В. Кучкова / за ред. В.А. Гайченка // Екологічний менеджмент : зб. наук. пр. за матеріалами Другої науково-практичної конференції «Роль молоді у формуванні екологічного менеджменту». – К. : МАУП, 2006. – С. 62.

References:

1. Budstandart «ISO 14000 Systema ekologichnogo menedzhmentu», available at: <http://online.budstandart.com/ua>
2. Soas, «What is environmental management?», available at: <https://www.soas.ac.uk>
3. Vyznachennja ekologichnogo menedzhmentu, available at: http://manyava.ucoz.ua/publ/ekologichnij_menedzhment
4. Dneprstat, «Golovne upravlinnja statystyky v Ukraini», available at: <http://www.dneprstat.gov.ua>
5. Kbuapa, «Ekologichnyj menedzhment jak nova paradygma municypal'nogo upravlinnja», available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-2/doc/2/03.pdf>
6. Gajchenka, V.A. (ed.) (2006), «Ekologichnyj menedzhment», *Zb. nauk. pr.*, MAUP, K., P. 168–229.
7. Kuchkova, N.V. (2006), «Ekologichnyj menedzhment u strategii' stalogo rozvytku Ukrainy: teoretichnyj aspekt», *Ekologichnyj menedzhment: Zb. nauk. pr. za materialamy Drugoi' naukovo-praktychnoi' konferencii' «Rol' molodi u formuvanni ekologichnogo menedzhmentu»*, in Gajchenka, V.A. (ed.), MAUP, K., P. 62.

Тарасюк Галина Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і туризму Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики планування діяльності суб'єктів господарювання;
- управління проектами.

Тел.: +38 (067) 962–81–98.

E-mail: galinatar@ukr.net.

Дударчик Вікторія Степанівна – магістрант кафедри менеджменту і туризму Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- проблеми теорії та практики менеджменту суб'єктів господарювання.

Тел.: +38 (067) 338–77–27.

E-mail: vika13dudarchyk@gmail.com.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018.